

Кушнірова Л.В.

викладач,

Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка

ПИТАННЯ МОВИ Й МАЙСТЕРНОСТІ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА М. КОЦЮБИНСЬКОГО В ПОСІБНИКУ В. МАСАЛЬСЬКОГО ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ

У програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання зазначено: “Українська мова як державотворчий чинник, засіб збереження культурного надбання українського народу, формування громадянина України й особистості учня є найважливішим шкільним предметом” [2, с. 2]. Визначено ряд завдань вивчення української мови в 10 – 11 класах, зокрема формування ціннісного ставлення до української мови як державної мови України, навчання засобами мови пізнавати світ, облаштовувати гармонійне співіснування в ньому, зберігати й передавати культурні набутки, виражати емоції й почуття, а також формування мовного смаку, мовного чуття і мовної стійкості, сприяння усвідомленню краси й естетики української мови.

Працюючи з текстами на уроках мови, аналізуючи художні твори на уроках літератури, учні вчать визначати стильові риси, мету висловлення, емоційний вплив тексту на читачів, слухачів, співвідносити мовні засоби із задумом, типом, жанром і стилем мовлення. Учителю потрібно привертати увагу школярів до тропів задля формування відчуття естетичної насолоди; тексти використовують для збагачення певними одиницями (влучними словами і виразами, синонімами, епітетами, фразеологізмами, тропами).

У наш час не втрачають цінності ті праці науковців минулого, де висвітлюються такі питання. Ще недостатньо вивчено доробок доктора педагогічних наук, професора В. Масальського, який започаткував глибокі дослідження в українській науці в галузі лінгвостилістики, створив праці для вчителів-словесників, де надав методичні рекомендації щодо роботи зі стилістики, розвитку мовлення учнів.

Відомий вітчизняний учений В. Масальський у посібнику для вчителів “Мова і стиль творів М. Коцюбинського” аналізує твори письменника, розвиток української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століть.

Мета даної доповіді – розглянути дослідження В. Масальським питань майстерності художнього слова М. Коцюбинського і розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століть.

У вищезгаданій праці учений констатує, що в XIX ст. “розвиткові української національної літературної мови сприяла творчість І.П. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ’яненка, Є. Гребінки та особливо творчість основоположника нової літературної мови – поета, революційного демократа Т.Г. Шевченка і видатної української

письменниці Марка Вовчка” [1, с. 3]. Оскільки в царській Росії в другій половині XIX ст. посилилась заборона друкованого й живого українського слова, наддніпрянські письменники змушені були друкувати свої твори в журналах і видавництвах Галичини. У другій половині XIX – на початку XX століть у Східній і Західній Україні боролися проти реакції, за розвиток української мови М. Коцюбинський, Леся Українка, І. Франко, С. Васильченко та інші прогресивні письменники. В. Масальський наводить приклад: І. Франко підкреслював значення розвитку українського слова у творах І. Котляревського (вірш “Котляревський”), гостро виступав проти зневажання української мови австрійським урядом і польською шляхтою, москвофілами (стаття “Байка про байку”), обстоював необхідність розвитку єдиної, спільної для східних і західних українців літературної мови на загальнонародній основі. На захист української мови виступили автори доповідної записки Російської Академії наук академіки Ф. Корш, П. Фортунатов, О. Шахматов та інші видатні вчені, з’явився ряд праць про українську мову.

В. Масальський відмічає, що І. Франко, П. Мирний, П. Грабовський, Леся Українка, М. Коцюбинський збагатили українську літературну мову новим семантичним наповненням слів, поширенням лексики на позначення нових соціальних та інших явищ, ідейно-творчих настанов, використанням усіх багатств народної мови, зокрема опoетизованого народно-образного слова й надбань літературної традиції, нових її досягнень. Письменники своєю творчою практикою дедалі вище підносили українську мову.

Науковець зазначає, що словесно-художні засоби М. Коцюбинського вдосконалювались у процесі його літературної діяльності. На думку В. Масальського, ранні твори письменника пройняті ідеями демократизму; за манерою письма, мовним стилем вони дуже близькі до зразків реалістичної прози І. Нечуя-Левицького, ще більше – П. Мирного; лінгвістичні засоби цих творів відображають традиції реалістично-побутової прози письменників – попередників М. Коцюбинського. Елементи нового стилю письменника, реалістичного, вчений знаходить і в ранніх творах митця; ці елементи набувають широкого розвитку пізніше. Зростання майстерності художнього слова М. Коцюбинського виразно простежується в динаміці образів трудового селянства. Найвищі досягнення письменника в галузі стилю художнього слова В. Масальський бачить у творах останнього десятиріччя життя митця: у повісті “Fata morgana”, в новелах “Сміх”, “Він іде!”, “Persona grata”, в оповіданнях, повістях, новелах “В дорозі”, “Intermezzo”, “Тіні забутих предків”, “Коні не винні”, “Хвала життю” та ін. М. Коцюбинський шукав нових мовних засобів, зокрема художньої деталі, майстерно вводив в епічну розповідь елементи ліричного забарвлення, що надавало останній особливого звучання. Учений спостерігає у творах письменника відхід від описовості й заміну її характеристикою фактів, явищ, осіб через образ, своєрідно психологізований. “У зв’язку з останнім змінюється й характер, спрямування метафоризації, що набуває особливого психологічного змісту, зливається з прийомами персоніфікації, пейзаж стає вже не рамкою дії, а її чинником” [1, с. 14].

В. Масальський пише, що при розгляді окремих контекстів творів М. Коцюбинського, зважаючи на систему та багатство засобів мови художньої розповіді, “усвідомлюємо стилістичні функції цих засобів, зокрема лексики – загальноповсякденної побутової, специфічно-побутової, розмовно-просторічної, спеціального вживання – професійної, термінологічної, з різних літературних джерел, слів емоційної оцінки, діалектизмів, неологізмів та архаїзмів, метафоризації та синонімії, перехідності шарів лексики, фразеології. Ідейно-образні та естетичні функції лексики, фразеології та виразності синтаксичних структур, їх ритмомелодійні особливості характеризують своєрідне в творчому методі М. Коцюбинського” [1, с. 44].

На погляд науковця, епітети у творах митця через нові сполучення звучать по-новому; широких стилістичних функцій надано інверсії епітета; різні аспекти перенесень, метафоризації допомагають письменнику виявляти через епітети настрої, думки, переживання героїв, свої, драматизувати розповідь або надавати їй ліричного забарвлення.

Як відзначає дослідник, у творах М. Коцюбинського виникають у системі порівнянь якісно одмінні художні образи, серед яких і такі, що через зіставлення понять матеріальної та абстрактної сфер сприймання підносяться до художнього показу стосунків між зовнішнім і внутрішнім світом, тобто між фактами, подіями, речами і психікою людини, допомагають усвідомити діалектичну природу світу, матеріалізовану психіку індивідууму і колективу. Деталь у порівнянні митця – це часто не просто уточнення, а художній засіб унаочнення образу. Письменник розширює способи граматико-стилістичного вираження порівнянь завдяки використанню в різноманітних поєднаннях сполучникових та інших конструкцій літературної і народно-розмовної мови того часу; створює нову систему порівнянь.

В. Масальський констатує: збагативши художнє слово, М. Коцюбинський зробив значний внесок у розвиток української літературної мови.

Література

1. Масальський В. І. Мова і стиль творів М. Коцюбинського / В. І. Масальський. – К. : Радянська школа, 1965. – 124 с.
2. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10 клас. Рівень стандарту // Дивослово. – 2018. – № 7–8. – С. 2–15.